

Ευγενία Κριτσέφσκαγια

Στα ίχνη της ρωσικής παρουσίας στην Ελλάδα

Υπάρχουν στην Ελλάδα άπειροι τόποι, που συνδέονται στενά με τη Ρωσία και τους Ρώσους, όπως υπάρχουν και πάμπολλες ευκαιρίες για τους μελετητές αυτής της κοινής πορείας της ρωσικής και της ελληνικής ιστορίας, πέρα από τα γνωστά θέματα, όπως η μορφή του πρώτου κυβερνήτη της ελεύθερης Ελλάδας, Ιωάννη Καποδίστρια, η Φιλική Εταιρία, η βασίλισσα Όλγα κ α.

Η Ελλάδα είναι κυριολεκτικά σπαρμένη με νεκροταφεία, όπου αναπαύονται οι Ρώσοι πεσόντες στις μάχες του Ναυαρίνου, του Πρώτου και του Δευτέρου Παγκοσμίων Πολέμων, υπάρχουν άπειρα μνημεία και σταυροί στα μνήματα των Ρώσων που για πάντα έμειναν στην Ελλάδα.

Υπάρχουν όμως και πολλές άγνωστες στο ευρύ κοινό πτυχές της κοινής ιστορίας των δυο λαών, που κάνουν αυτές τις παραδοσιακά αδερφικές σχέσεις ακόμα πιο άρρηκτες, ακόμα πιο πολύτιμες. Ονόματα και γεγονότα, που ξεχάστηκαν και μόνο από τύχη ή από επίμονη περιέργεια ενός ερευνητή μπορούν να ανασυρθούν από το σεντούκι της Λήθης.

Οι Ρώσοι πάντα βρίσκονταν στον πλευρό των Ελλήνων. Η ελληνική

ιστορία θυμάται τα Ορλοφικά, την συνεισφορά του ναυάρχου Φιόντορ Ουσακόφ στην ιστορία των Επτανήσων: ό, τι ήταν ο Καποδίστριας για την Ελβετία, ήταν ο Ουσακόφ για την Επτανήσου Πολιτεία.

Από τη στιγμή, που η Αθήνα έγινε το 1833 πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους, η πόλη απέκτησε πολλά σημεία με ρωσικό άρωμα. Όπως ο Ιερός Ναός της Αγίας Τριάδας στην οδό Φιλλελλήνων, γνωστός ως Ρωσική και παλιότερα – Τσαρική Εκκλησία, μια από τις αρχαιότερες χριστιανικές εκκλησίες της Αθήνας και της χώρας ολόκληρης.

Ο βυζαντινός ναός Σωτήρα Λυκοδήμου χτίστηκε στις αρχές του 11^{ου} αιώνα, και στα μέσα του 19^{ου} αιώνα δεν ήταν παρά ένα μισογκρεμισμένο κτίριο με τα υπολείμματα των καταπληκτικών μεν, σε άθλια κατάσταση δε μωσαϊκών και τοιχογραφιών, όπου οι βοσκοί της πρωτεύουσας βόσκαγαν τα κατσίκια τους. Ο ηγούμενος της εκκλησίας της Ρωσικής Αποστολής στην Αθήνα, Αρχιμανδρίτης Αντονίν Καπούστιν, μεγάλος φιλέλλην και ελληνολάτρης, αναγνώρισε πίσω από τα ερείπια ένα αληθινό κόσμημα με τεράστια ιστορική και καλλιτεχνική αξία, και το 1847 με Διάταγμα του βασιλέα Όθωνα η εκκλησία Σωτήρα Λυκοδήμου αποδόθηκε στη Ρωσική Αποστολή στην Αθήνα και έγινε (και παραμένει) Ναός όλων των Ρώσων της Αθήνας, κέντρο της κοινωνικής και θρησκευτικής τους ζωής, σημείο αναφοράς της μεγάλης ρωσόφωνης κοινότητας της ελληνικής πρωτεύουσας.

Η Αγία Τριάδα εγκαινιάστηκε το 1856 και μπροστά στα μάτια των Αθηναίων αποκαλύφθηκε ένας μέχρι τότε άγνωστος θησαυρός – αρχιτεκτονικός και ζωγραφικός, μια και την εικονογράφηση της εκκλησίας ανέλαβε μεταξύ άλλων ο μεγάλος Έλληνας ζωγράφος, τότε πολύ νέος, Νικηφόρος Λύτρας. Μεγάλη έκπληξη αποτέλεσαν οι κατακόμβες της εκκλησίας, γύρω από τις οποίες γεννήθηκαν και συνεχίζουν να γεννιούνται διάφοροι θρύλοι.

Στο κέντρο της Αθήνας, στην Κυψέλη, στέκει μια μικρή εκκλησία της Αγίας Ζώνης, μικροσκοπικός σταυροειδούς ρυθμού με τρούλο ναϊσκος πίσω από την ομώνυμη μεγάλη εκκλησία, κοντά στην πλατεία Αμερικής. Πριν την Απελευθέρωση εδώ υπήρχε ένα μικρό εκκλησάκι, που καταστράφηκε στις φλόγες του Αγώνα.

Την αναστήλωσαν ο Πρέσβης της Ρωσικής Αυτοκρατορίας στην Ελλάδα Αλεξάνδρ Όζεροφ και η σύζυγός του Όλγα, που έμεναν στην έπαυλη δίπλα, άνθρωποι εξαιρετικά θρήσκοι και φιλέλληνες. Στις αρχές της δεκαετίας του 40' του 19^{ου} αιώνα η Κυψέλη ήταν ένα ησυχαστήριο, έρημος και κατάφυτος τόπος, εξοχή των Αθηναίων. Μια μέρα ο Αλεξάνδρ Όζεροφ έκανε έφφιπος βόλτα και ανακάλυψε βράχο με ζωγραφισμένη πάνω του εικόνα της Βρεφοκρατούσας με ζώνη, δύο Αγγέλους σε στάση δέησης και επιγραφή « Η πάντων Ελπίς ».

Σ' αυτή την εικόνα αφιέρωσε την καινούργια εκκλησία ο Ρώσος

Πρέσβης. Ο εξοπλισμός και τα ιερά σκεύη ήρθαν από τη Ρωσία, τη διακόσμησή της εκκλησίας ανέλαβε ο αγιογράφος Γεννάδιος Παπαδόπουλος, που είχε σπουδάσει ζωγραφική στη Μόσχα και στο Άγιον Όρος και έγινε ο πρώτος εφημέριός της.

Κοντά στην εκκλησία υπάρχει μαρμάρινος τάφος: «Αλέξανδρος Οζερώφ, Πρέσβης Ρωσίας 1843, συλλέξας απέθετο οστά Ελλήνων ηρώων μαχητών 1821-1829 πεσόντων εις μάχας εν Γαλατσίω Αττικής υπέρ πίστεως και πατρίδος».

Ο Ρώσος Πρέσβης ήταν από τους λίγους ξένους της νεαρής ελληνικής πρωτεύουσας, που τίμησε τους ήρωες της Επανάστασης με αυτόν τον τελετουργικό τρόπο.

Πολλά μυστικά κρύβει το Πρώτο Νεκροταφείο Αθηνών, όπου υπάρχουν αρκετά μνήματα με ρωσικά ονόματα, φανερά ή «κρυμμένα» πίσω από τα ελληνικά. Λίγοι γνωρίζουν, ότι η Όλγα Μπένση, σύζυγος του εισαγγελέα Γεωργίου Μπένση, η οποία απεβίωσε το 1904 σε ηλικία 59 ετών και ενταφιάστηκε στον οικογενειακό τάφο της οικογένειας, δεν ήταν άλλη από Όλγα Μπελίνσκαγια, κόρη του σπουδαιότερου Ρώσου κριτικού λογοτεχνίας του 19^{ου} αιώνα, Βησσαρίωνα Μπελίνσκι. Το 1989 στην τελετή στην Πρεσβεία της Σοβιετικής Ένωσης στην Αθήνα, οι δισεγγονές του Μπελίνσκι, Όλγα Μελά και Ναντέζντα Μπένση, και ο δισεγγονός του Γεώργιος Μπένσης παρέδωσαν για το Μουσείο Μπελίνσκι στη Κεντρική Ρωσία τα προσωπικά είδη του διάσημου

προπάππου τους και το πολύτιμο πορτραίτο του, που έμεινε επί έναν αιώνα στην Αθήνα

Όταν η ρωσική ιστορία έκανε μια απότομη στροφή, και αμέσως μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση η αχανής Αυτοκρατορία κόπηκε στα δυο, σε στρατόπεδο των Λευκών και των Κόκκινων, όταν ξεκίνησε ο ατελείωτος αλληλοσπαραγμός, ένα μεγάλο μέρος Ρώσων προσπάθησε να βρει ένα απάγκιο μέχρι να περάσει αυτή η «λαίλαπα», όπως αποκαλούσαν την Επανάσταση, πιστεύοντας, ότι η εξουσία των μπολσεβίκων ήταν κάτι το προσωρινό. Έτσι στη δεκαετία του '20 του 20^{ου} αιώνα στην Ελλάδα έφτασε ένα τεράστιο προσφυγικό κύμα. Η Ελλάδα και η Ρωσία είναι ίσως οι μοναδικές χώρες στον κόσμο με την προσφυγιά «double-faced»: μέχρι την απελευθέρωση της Ελλάδας, η Ρωσία ήταν η χώρα που φιλοξενούσε τους ομόθρησκους και ομοϊδεάτες Έλληνες, οι οποίοι εγκατέλειπαν την πατρίδα για να σωθούν από τις αγριότητες των Τούρκων, τώρα ήρθε η σειρά της Ελλάδας να ξεπληρώσει το χρέος της. Το έκανε με τον καλύτερο τρόπο και δεν μετάνιωσε ποτέ για την γενναιοδωρία της, μια και η χώρα απέκτησε έναν πραγματικό πνευματικό πλουτο: οι Ρώσοι που μετανάστευσαν, ήταν στην πλειοψηφία τους μορφωμένοι και καλλιεργημένοι άνθρωποι, που μέσα στα επόμενα χρόνια υπηρέτησαν την Ελλάδα υπέρ του δέοντος.

Όταν το 2007 δημιουργήθηκε στην Ελλάδα η Ένωση Ρώσων

Μεταναστών, Πρόεδρός της εκλέχτηκε ο Βλαντισλάφ Νελαβίτσκι, ένας από τους τελευταίους απογόνους των πρώτων Ρώσων μεταναστών, που γεννήθηκε ήδη στην Ελλάδα. Ο πατέρας του, αξιωματικός Ρωσικού Ναυτικού, Ιαν Νελαβίτσκι, ξεκίνησε τη ναυτική του καριέρα στο πλοίο «Άγιος Ανδρέας ο Πρωτόκλητος». Ο 19χρονος Νελαβίτσκι ήρθε στην Ελλάδα το 1922 από την Μπιζέρτα της Τυνησίας, όπου βρισκόταν ο σταθμός του Ρωσικού Αυτοκρατορικού στόλου μετά την ήττα των Λευκοφρουρών στον Εμφύλιο πόλεμο και την επικράτηση των μπολσεβίκων.

Μαζί του ο Ιαν Νελαβίτσκι έφερε τη σημαία του Αγίου Ανδρέα, που την κατέβασε, εγκαταλείποντας το πλοίο «Στρατηγός Κορνίλοφ», τελευταίο, όπου υπερέτησε. Την φύλαγε στο σπίτι του στην Αθήνα επί 50 ολόκληρα χρόνια.

Στο κείμενό του για τον πατέρα του ο Βλαντισλάφ Νελαβίτσκι έγραψε:

«Ο πατέρας μου μού μιλούσε συχνά για τη Ρωσία... Για να τον πειράξω, τον ρωτούσα: «Γιατί δεν έμεινες εκεί;» και πάντα μου απαντούσε: «Μα πώς θα μπορούσα; Αφού έδωσα όρκο!» Για εκείνον οι έννοιες Πατρίδα, Πίστη, Τιμή δεν αμφισβητούνταν και δεν χωρούσαν ερμηνεία. Σχεδόν κάθε πρωί με φώναζε στο δωματιό του, μου έδειχνε τη σημαία και μου έλεγε: «Είναι η ιερή μας σημαία με τον σταυρό του Αγίου Ανδρέα! Το καθήκον μας είναι να την επιστρέψουμε στην Πατρίδα». Η σημαία

επέστρεψε στην Αγία Πετρούπολη το 2004 και σήμερα φυλάγεται στο Μουσείο Πολεμικού Ναυτικού».

Στα απομνημονεύματά του ο βαρώνος Βράγκελ, ένας από τους ηγέτες των Λευκοφρουρών, περιγράφει την τελική αποχώρηση του ρωσικού Αυτοκρατορικού Στόλου από την Κριμαία για τη Τυνησία το Νοέμβριο του 1920:

«Στις 2 το μεσημέρι η βάρκα μου έφυγε από την προκυμαία προς το «Στρατηγό Κορνίλοφ», όπου σήκωσαν τη σημαία».

Ήταν η ιστορική σημαία, που έμεινε στην Ελλάδα για πάνω από οκτώ δεκαετίες.

Για ολόκληρα 90 χρόνια έμεινε κρυμμένη σε ένα παλιό σπασμένο μνήμα του Πρώτου Νεκροταφείου Αθηνών μια άλλη απίστευτη ιστορία, του αγαπημένου μεγαλύτερου αδελφού της μεγάλης Ρωσίδας ποιήτριας, Άννας Αχμάτοβα, και της οικογένειάς του. Ο Ανδρέι Γκόρενκο – Αχμάτοβα ήταν το ψευδώνυμο της ποιήτριας - έφτασε από την Οδησό στην Ελλάδα το 1919, μέσω της Κωνσταντινούπολης μαζί με τη γυναίκα του Μαρία και τον τετράχρονο γιο τους Κύριλλο. Το Γενάρη του 1920 ο Κύριλλος ασθένησε βαριά και απεβίωσε. Έτσι οι απαρηγόργτοι γονείς αποφάσισαν να δώσουν τέλος στη ζωή τους με μια ένεση μορφίνης. Ο Ανδρέι πέθανε, η Μαρία έζησε. Από τους γιατρούς, που την επανέφεραν στη ζωή, έμαθε, ότι ήταν έγκυος, και

όταν γεννήθηκε ο γιος τους, του έδωσε το όνομα του πατέρα, Ανδρέι. Ο Αντρέι Γκόρενκο-τζούνιορ υπηρέτησε Διοικητής Σχολής Ικάρων στην Αθήνα και ήταν ηρώας του πολέμου στην Κορέα. Η Άννα Αχμάτοβα και ο ανιψιός της βρέθηκαν μόλις το 1965, στην Οξφόρδη, όπου η Αχμάτοβα ανακηρύχθηκε επίτιμος διδάκτωρ λογοτεχνίας του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης.

Αξιοπερίεργο είναι, ότι μέσα στο χάος της πολιτικής ζωής της πρωτεύουσας και το παγκόσμιο χάος γενικώς, ο ελληνικός τύπος αφιέρωσε τόσο χρόνο και χώρο σε δυο ξένους ανθρώπους, υπενθυμίζοντας στο ελληνικό κράτος την ιερή του υποχρέωση να περιθάλπει τους ομόθρησκους Ρώσους, όπως κάποτε έπραξε η Ρωσία για τους Έλληνες. Στις 26 Φεβρουαρίου του 1920 η Μαρίκα Κοτοπούλη έδωσε παράσταση, τα έξοδα από την οποία διατέθηκαν για την κάλυψη των αναγκών των φτωχών Ρώσων μεταναστών.

Κάποιοι ιστορικοί ισχυρίζονται, ότι τα περισσότερα ηχηρά ρωσικά ονόματα μετανάστευσαν στη Γαλλία, τη Γερμανία και τη Τσεχία, χώρες, όπου άνθιζε στον πρώτο τέταρτο του περασμένου αιώνα η καλλιτεχνική ζωή και αποφασίζονταν οι τύχες της Ευρώπης.

Στο προαύλιο της Ρωσικής εκκλησίας στην οδό Φιλλελλήνων στην Αθήνα υπάρχουν δυο παλιά μνήματα: στο πρώτο αναπαύεται ο Ελίμ Ντεμίντοφ, πρίγκιψ Σαν-Ντονάτο, ο τελευταίος Πρόεδρος της Ρωσικής

Αυτοκρατορίας στην Ελλάδα, και στο δεύτερο – η σύζυγός του, πριγκίπισσα Σοφία Ντεμίντοβα, οι οποίοι οργάνωσαν τη ζωή της ρωσικής κοινότητας στην Ελλάδα και τις σχέσεις της με την Αυλή, την εκάστοτε ελληνική κυβέρνηση, το Δήμο και τα Ιδρύματα της πρωτεύουσας (ως γνωστόν, ο Δήμαρχος Αθηναίων Σπύρος Μερκούρης ήταν επίτιμο μέλος της Ένωσης Ρώσων Μεταναστών).

Μέχρι και το Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο στην Αθήνα λειτουργούσε το Ρωσικό γυμνάσιο, όπου δίδασκαν Ρώσοι στρατηγοί, ναύαρχοι και πρώην κυρίες της Ρωσικής Αυλής .

Ανάμεσα στους μετανάστες, που υπηρέτησαν την Ελλάδα - ο Αλκιβιάδης Κοκκινάκης, αρχηγός της Πυροσβεστικής της Αγίας Πετρούπολης, που το 1929 ίδρυσε την Πυροσβεστική Υπηρεσία στην Ελλάδα, στην Ελλάδα γεννήθηκε ο γιος Ρώσων μεταναστών Βίκτωρ Αμπακούμκιν, πρώτος Πρόεδρος της Εταιρίας πολιτικών μηχανικών της Ελλάδας, που απεβίωσε το 2012.

Επί 2 χρόνια από το 1920 έως το 1922 στην Ελλάδα ζούσε και εργαζόταν ο ελληνικής καταγωγής Ρώσος ζωγράφος και κεραμίστας Μιχαήλ Λάτρης, εγγονός του μεγάλου Ρώσου θαλασσογράφου Κωνσταντίν Αϊβαζόφσκι. Ο Μιχαήλ Λάτρης ήταν διευθυντής της Βασιλικής Κεραμοποιίας στην Αθήνα και πήρε ενεργό μέρος στις ανασκαφές στη Δήλο: μάρτυρες αυτής της περιόδου της ζωής του είναι οι πίνακες, που

εκτίθενται σήμερα στο Μουσείο του Αϊβαζόφσκι στη Θεοδοσία της Κριμαίας. Ο καλλιτεχνικός κόσμος γνωρίζει τον Μιχαήλ Λάτρη ως γάλλο ζωγράφο, επειδή τα τελευταία 20 χρόνια ζούσε και εργαζόταν στη Γαλλία, έλα που το φως στους πίνακές του προδίδει την ελληνική ψυχή και την ελληνική παιδεία...

Στην Αθήνα έζησε αρκετά χρόνια και έπαιξε μεγάλο ρόλο στη ζωή της ρωσικής διασποράς, ο Σεργκί Ναμπόκοφ, θείος του μεγάλου Ρώσου συγγραφέα παγκόσμιας φήμης Βλαντιμήρ Ναμπόκοφ. Ο Βλαντιμήρ Ναμπόκοφ ήταν συμμαθητής του Ιαν Νελαβίτσκι και έχει επισκεφτεί την Ελλάδα και το σπίτι των Νελαβίτσκι στην Αθήνα.

Στην Ελλάδα μετανάστευσε με την οικογένειά της η Νίνα Χριστοφόροβα, εγγονή του ελληνικής καταγωγής Γεωργίου Χριστοφόροφ, μεγαλύτερου παραγωγού κρασιών στην Κριμαία και ενός από τους μεγαλύτερους οινοπαραγωγούς στη Ρωσική Αυτοκρατορία του 19^{ου} αιώνα.

Η ιστορία θα ξαναγραφτεί στα τέλη του 20^{ου} αιώνα, μετά τη διάσπαση της Σοβιετικής Ένωσης, όταν στην Ελλάδα ήρθε το δεύτερο, ακόμα μεγαλύτερο, κύμα Ρώσων ή μάλλον ρωσόφωνων μεταναστών.

Αλλά και σχεδόν οκτώ δεκαετίες μετά, οι Ρώσοι μετανάστες θα μπορούσαν να επαναλάβουν τα λόγια του ηγούμενου της Ρωσικής Εκκλησίας, Αρχιμανδρίτη Σεργκί Ντάμπιτς, που ειπώθηκαν το 1919:

«Στη δυστυχία μας υπάρχει και μια παρηγοριά... Βρεθήκαμε στην Ελλάδα, στην χώρα του Σωκράτη, του Πλάτωνα, του Αριστοτέλη, του Δημοσθένη, του Περικλή και του Σοφοκλή, των μεγάλων Ελλήνων, που έδωσε στην ανθρωπότητα τον πολιτισμό και την ομορφιά της ζωής. Βρισκόμαστε στην Αθήνα, πόλη της μυθικής αρχαιότητας, που το όνομά της και μόνο διεγείρει την φαντασία των πολιτισμένων ανθρώπων. Μας φιλοξένησε ένας ευγενής λαός, που έχει όλα τα φόντα για να θεωρείται άξιος των προγόνων του».